

РОЗДІЛ 2

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 633.1:338.439.5 (477)

Данильченко Р. В.

Миколаївський національний аграрний університет

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ЗЕРНА В УКРАЇНІ ТА МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Розглянуто сучасний стан зернового ринку в Україні та Миколаївській області. Проведено системний аналіз зерновиробництва та його перспектив за природно-кліматичними зонами області. Проаналізовано кон'юнктуру сучасного ринку зерна, окреслено його подальший розвиток.

Ключові слова: аграрний ринок, інфраструктура зернового ринку, зерновиробництво, продовольча безпека, зернова логістика.

Постановка завдання. Світова економічна криза, економічна криза в Україні потребують негайного вирішення цілого ряду питань, особливо це стосується аграрного сектору країни. Найважливішим завданням сільського господарств є забезпечення населення продовольством, а підприємства переробної промисловості сировиною.

Перехід до ринкових принципів господарювання, розпочаті реформи в економіці створили умови для перебудови всієї системи аграрного господарювання та стали поштовхом до розвитку агропромислового ринку.

Зерновий ринок – основа, ядро розвитку аграрної економіки та агропродовольчого ринку. Саме тому стан ринку зерна є індикатором економічних реформ, що проводяться в країні та один із найважливіших показників їх якості. Ринок зерна найбільш чітко відображає загальні закономірності розвитку товарного аграрного ринку, він увібрав в себе всі елементи ринкових відносин, тому його можна розглядати як модель ринків іншої сільськогосподарської продукції.

Метою дослідження є визначення основних напрямів ефективного функціонування ринку зерна в Миколаївській області.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Проблеми розвитку зернового ринку

України знайшли своє відображення у роботах вітчизняних вчених-економістів таких як М.Д. Безуглий, С.М. Кваша, П.Т. Саблук, Ю.Я. Лузан, О.М. Шпичак та ін. Проте певні аспекти розвитку і функціонування регіональних та обласних ринків зерна потребують подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Аграрні реформи, що відбуваються в нашій країні, продовять в досить складних соціально-економічних умовах. Безумовно, це не могло не відобразитися на зерновиробництві. Період ринкових перетворень вніс суттєві як якісні, так і кількісні зміни як у зернове господарювання так і у формування та функціонування зернового ринку.

Проблема формування та функціонування регіонального ринку зерна не є новою. Багато вчених приділяли увагу цьому питанню. Основна їх маса вважає, що вирішення питання знаходиться у площині державного регулювання цього сегменту продовольчого ринку. Проте не варто ототожнювати поняття економічного механізму функціонування ринку в цілому та економічного механізму державного регулювання цього ринку.

Серед ринків аграрної продукції зерновий ринок займає особливе місце [1]. Це найбільш важливий та великий сегмент вітчизняного продовольчого ринку.

Його значимість визначається не тільки обсягами та швидкістю товарооберту, обсягами матеріально-фінансових ресурсів, що задіяні у виробництві та розподілі. Насамперед, основна причина значимості – особлива роль хліба. Це – найбільш соціально значимий та незамінний повсякденний продукт харчування. Саме тому ринок зерна це складна економічна система, яка охоплює сукупність економічних відносин між суб'єктами ринку.

Про унікальність зернового ринку та його важливість говорять наступні факти.

По-перше, зерновий ринок – основа всього агропродовольчого ринку. Зерновиробництво – найбільша галузь сільськогосподарського виробництва. Вона ж головною в рослинництві та основою для розвитку тваринництва. Від розвитку зернової галузі у великій мірі залежить функціонування інших ринків, життєвий рівень та забезпеченість населення продуктами [1].

По-друге. Зерно – основа економіки як регіону так і окремого господарства. Його використовують для виготовлення значної кількості продуктів харчування та воно є основою харчового раціону тварин, основним компонентом комбікормів.

По-третє. У всіх регіонах країни, будь-якої пори роки, попит на зерно залишається стійким. Це говорить про ліквідність даної сільськогосподарської продукції. Зерно має гарну транспортність та рівень зберігання, тому створюється можливість формувати державні стратегічні запаси. Крім того зерно – експортна продукція, за рахунок якої держава може досягти стабільності національної валюти.

Четверте. Зернова галузь слугує індикатором продовольчої безпеки країни. За рівнем виробництва зерна (в цілому та душу населення), запасам зерна, стану зерновиробництва та ринку зерна можна робити висновки про ефективність функціонування економіки АПК в цілому.

Проаналізувавши теоретичні аспекти формування та розвитку ринку дозволяють стверджувати, що протягом формування в нашій державі ринкових відносин відбулася переоцінка саморегулюючого потенціалу ринку на фоні недооцінення

можливостей державного регулювання. Тому сьогодні стоїть актуальне питання визначення необхідності державного регулювання зернового ринку та розроблення принципів та механізмів регулювання, які відповідали б сучасній ситуації та враховували особливості ринку зерна.

Основними протиріччями зернового ринку є: вимоги ринку та можливості зерновиробництва, структура товарної пропозиції зерна та асортимент попиту на зернову продукцію, собівартість зернової продукції та ціна реалізації зерна тощо. Ці особливості та протиріччя обумовлюють об'єктивну необхідність регулювання ринку зерна державою. В той же час форми та рівень державного впливу повинні визначатися сучасними умовами виробництва та реалізації зернової продукції, рівнем його значимості для соціально-економічного розвитку держави.

Беззаперечним залишається факт значимості зерна та зерно продуктів для продовольчої безпеки держави, тому саме цим і визначається необхідність впливу держави на розвиток зернової галузі та зернового ринку. Основними функціями держави в даному питанні повинні стати регулювання економічних відносин між партнерами ринку, сприяння вирівнюванню дохідності товаровиробників, що працюють в різних природно-економічних умовах, захист інтересів виробників від монопольних постачальників засобів виробництва тощо.

Однак, як показують дослідження, на сьогодні роль держави щодо питання регулювання зернового ринку та підтримки зерновиробництва залишається на недостатньому рівні. Це пов'язане з тим, що перехід до ринкових відносин відбувався стихійно, і велика кількість науковців та керівників держави увірували у всемогутність саморегулюючої функції ринку, що стало причиною фактично самоусунення держави від питань регулювання ринку.

Підтверджуючи стратегічне значення зерна для нашої держави, необхідність пріоритетного розвитку зерновиробництва, у 2002 році було прийнято закон «Про зерно та ринок зерна в Україні». Тим сама, держава взяла на себе зобов'язання

у сприянні стабільного розвитку та функціонування ринку зерна [2].

Гарантія цивілізованого руху зерна, прозорості ринкової інфраструктури, погашення негативних наслідків коливань цін на зерно, підвищення рівня рентабельності та стимулювання виробництва зерна і зерно продуктів закладено в Указі Президента України «Про невідкладні заходи щодо стимулювання виробництва та розвитку зерна» [1, 3].

У державній програмі «Зерно України 2015» обумовлено аграрну політику стосовно створення умов для ефективного функціонування ринку зерна.

Паралельно з прийняттям Програми «Зерно України 2015» передбачається розробка і впровадження низки підзаконних актів [4]: про державну і регіональну програми цільового розвитку зернового господарства; про встановлення паритетності цін на зерно та матеріально-технічні ресурси для зернового господарства; про стимулювання якості зерна та впровадження нових прогресивних технологічних процесів у вирощуванні, зберіганні, переробці і використанні зерна [4].

На сьогодні ринок зерна продовжує формуватися в Україні. Продовжується створення інфраструктури ринку, нині в цілому по країні створено значну кількість бірж, агроторгових домів, оптових продовольчих та плодоовочевих ринків, аукціонів живої худоби та птиці, кредитних спілок, обслуговуючих кооперативів, заготівельних пунктів тощо. Однак, на жаль, на рівні регіонів такі структури існують практично формально [2].

Приділяється увага також безпосередньо зерновиробництву. Спостерігається зростання виробництва зерна в Україні, в тому числі за рахунок підвищення урожайності, а також через зміни у структурі посівів.

В середньому за 2004-2007рр. щорічне виробництво зерна в країні становило 35,5млн.т, а за період 2008-2013рр. – 48,3 млн. т. (рис. 1). Середній обсяг експортних відвантажень в сезонах 2004-2007 рр. склав 9,4 млн. т, в сезонах 2008-2013 рр. – 20,7 млн. т. Найбільший урожай зерна зібрали у 2013р. – 57,1 млн. т, найгіршим був урожай у

2007 році (у зв'язку із вкрай несприятливими погодними умовами).

Значна частина вирощеного зерна в Україні йде на експорт, щорічні обсяги якого зростають. Так, у 2013 році було експортовано 51,6% всього вирощеного зерна. Наша держава впевнено увійшла в число топ-експортерів зерна у світі, крім того експерти прогнозують подальше зміцнення її позицій на зерновому світовому ринку. За обсягами експорту пшениці Україна займає шосте місце у світі, за ячменем – п'яте, за кукурудзою – четверте (поступаючись США, Аргентині та Бразилії). За обсягами експорту соняшнику та соняшникової олії, Україна займає перше місце у світі.

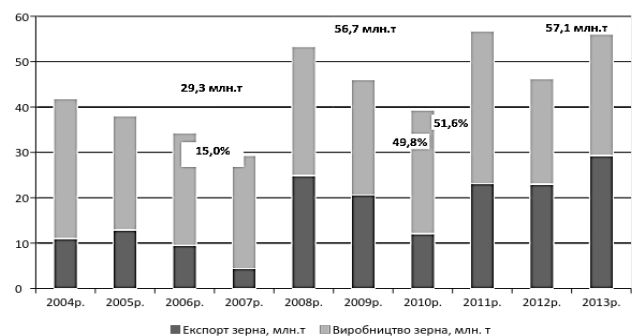

Рис. 1. Динаміка виробництва та експорту зерна в Україні*

* за даними Головного управління статистики в Миколаївській області

Продовжує розвиватися в Україні і інфраструктура зернового ринку. На кінець 2013 р. потужність сертифікованих зернових складів, яких нараховується 740, склала 31,1 млн. т, ще близько 12 млн. т приходить на несертифіковані склади. 620 елеваторів мають залізничне сполучення. В Миколаївській області нараховується 23 сетрифіковані елеватори, несертифікованих зерносклади – понад 1140 шт.

Значну потужну частину інфраструктури зернового ринку становлять порти. У Миколаївській області, безпосередньо у місті Миколаїв, розташовано 4 морських порти: Бунге, Нібулон, Миколаївський МТП, Ніка-Тера.

Номінальна потужність портів по перевалці зерна в Україні перевищує 44 млн. т. (табл. 1), однак за вирахуванням портів, що не працюють, максималь-

ний обсяг перевалки, що відповідає номінальній потужності становить 39 млн. т. Однак порти не були повністю завантажені. У 2012 році коефіцієнт завантаженості потужностей в середньому становив 67%. Найбільше були завантажені порти Одеської та Миколаївської областей, де завантаженість портів склала від 65% до 100%.

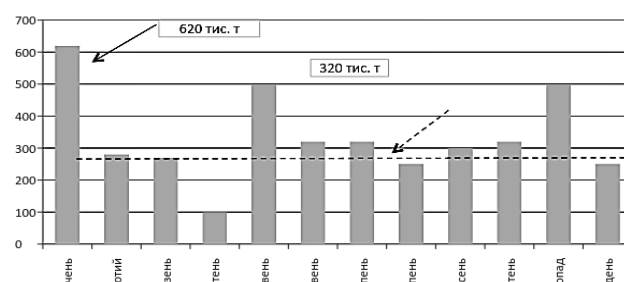
Аналізуючи дані рис. 2, можемо спостерігати, що фактичне завантаження миколаївських портів перевищує їх номінальну потужність. Так, пікова місячна перевалка зерна на Нібулоні прийшлася у 2012 році на січень місяць і становила 620 тис. т, середньорічний обсяг склав 320 тис. т. Загалом за рік було відвантажено 3800 тис. т, що на 27% перевищує номінальну потужність.

У Миколаївському морському торговельному порту пікова місячна перевалка склала 340 тис. т і прийшлася на травень, середньомісячна 224 тис. т. За 2012 рік було відвантажено 2700 тис. т, що перевищує номінальну потужність на 35%.

Більше 30% перевалки в Україні припадає на міжнародні компанії, звісно, що у перевалці домінують крупні зернотрейдери. У структурі експорту третій рік переважає кукурудза, її питома вага у експорті зерна склала 58%. Це пов'язане із збільшенням її виробництва та більшим'якого режиму експорту порівняно з іншими видами зерна. Питома вага ТОВ СП

«Нібулон» (Миколаївська область) у експорті зерна складає 11,5% від загальнодержавного обсягу. У 2013 р. кукурудзу експортували 381 компанія, пшеницю 211, ячмінь – 91 компанія. Перших 10 компаній цього списку експортують 59% всього зерна. На долю міжнародних трейдерів приходить близько третини експортних відвантажень зерна.

Порт Нібулон

Миколаївський МТП

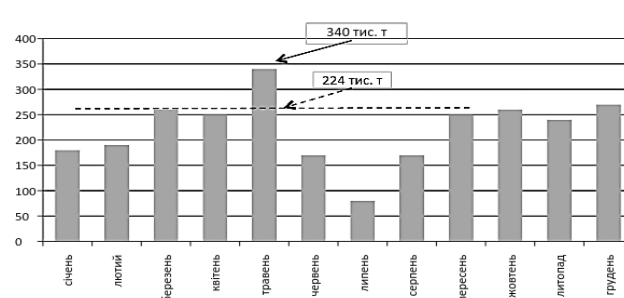

Рис. 2. Перевалка зерна портами Миколаївщини помісячно у 2012 р.*

* за даними Головного управління статистики в Миколаївській області

Таблиця 1

Характеристика морських портів по перевалці зерна у 2013 р.*

Порт/термінал	Обсяг одночасного зберігання, тис. т	Річна потужність, млн. т	У% до підсумку	
			Обсяг одночасного зберігання, тис. т	Річна потужність, млн. т
Одеський МТП	340	6000	14,2	13,6
ТИС (Южний)	290	4800	12,1	10,9
Ільїчівський МТП	200	4000	8,4	9,1
Бунге (Миколаїв)	140	4000	5,9	9,1
Авліта (Севастополь)	170	3500	7,1	7,9
Ільїчівський СРЗ	120	3500	5,0	7,9
Нібулон (Миколаїв)	130	3000	5,4	6,8
Бруклін-Київ	240	3000	10,1	6,8
Боріваж (Южний)	130	2000	5,4	4,5
Миколаївський МТП	170	2000	7,1	4,5
Ніка-Тера (Миколаїв)	140	2000	5,9	4,5
Херсонський МТП	120	1200	5,0	2,7
Інші	198	5140	8,3	11,6
Разом	2388	44140	100,0	100,0

* за даними Головного управління статистики в Миколаївській області

Белике значення для розвитку і функціонування зернового ринку в області має безпосередньо наповненість ринку продукцією, тобто розвитку зерновиробництва. Займаючи близько 4,1% території всієї держави, Миколаївська область виробляє в середньому за досліджуваний період 4,4% всіх зернових, при цьому частка пшениці становить 5,2%, а частка ячменю – 6,6% (в середньому).

Серед чотирьох областей, що включені до Причорноморського економічного ра-

йону (Автономна республіка Крим, Одеська, Херсонська та Миколаївська області), у 2012 році господарствами області було вироблено четверту частину всього зерна. Найбільша питома вага за даним показником була у 2010 році і становила 27,3%.

Протягом 2010-2012 рр. сільськогосподарськими підприємствами Миколаївської області було зібрано в середньому 2035,7 тис ц зерна. Найбільший урожай спостерігався у 2011 році і становив 2628,1 тис ц. У 2012 році під зерновими

Таблиця 2

**Питома вага Миколаївської області у виробництві зерна
по Україні та Причорноморському регіоні***

Миколаївська область у % до	Роки						Відхилення 2012 р. від	
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	1995р.	2011р.
Причорноморського економічного району	24,1	19,5	24,7	27,3	25,7	25,0	0,9	-0,7
України – всього	4,9	3,8	4,6	5,6	4,6	2,8	-2,1	-1,9
по пшениці	6,7	5	5	6,1	5,4	2,7	-4,0	-2,7
по ячменю	3,8	3,8	6,5	10,4	9,7	5,5	1,7	-4,2

* за даними Головного управління статистики в Миколаївській області

Таблиця 3

**Концентрація виробництва зерна за природно-кліматичними зонами
Миколаївської області***

Показники	Північна		Центральна		Південна	
	2011 р.	2012 р.	2011 р.	2012 р.	2011 р.	2012 р.
Посівні площі зернових, тис га	461	412,5	221,4	184,4	242,8	187,9
у% до загального по області	49,8	52,6	23,9	23,5	26,2	23,9
Валовий збір, тис т	1421	791	594,3	227	612,8	260,2
у% до загального по області	54,1	61,9	22,6	17,8	23,3	20,4
Урожайність зернових, ц з 1 га	30,8	19,2	26,8	12,3	25,2	13,8
у% до загального по області	108,5	117,7	94,5	75,6	88,9	85,0
Кількість сільськогосподарських підприємств, од.	233	219	117	118	105	134
у% до загального по області	51,2	46,5	25,7	25,1	23,1	28,5
Середньооблікова чисельність працівників, зайнятих у сільгоспвиробництві, осіб	7569	7111	3387	3244	5624	7441
у% до загального по області	45,7	40,0	20,4	18,2	33,9	41,8

* за даними Головного управління статистики в Миколаївській області

Таблиця 4

**Економічні результати виробництва зернових культур
за природно-кліматичними зонами області***

Природно-кліматичні зони області	Собівартість 1 ц, грн		Ціна реалізації 1 ц, грн		Рівень рентабельності (збитковості), %	
	2011 р.	2012 р.	2011 р.	2012 р.	2011 р.	2012 р.
Північна	105,9	142,4	132,04	160,10	24,7	12,5
Центральна	108,6	165,1	133,21	156,77	22,7	-5,0
Південна	53,6	152,7	132,93	162,68	148,0	6,5
В цілому по області	86,8	149,8	132,72	159,85	53,0	6,7

* за даними Головного управління статистики в Миколаївській області

було зайнято 784,8 тис га сільськогосподарських угідь.

Найбільша концентрація виробництва зернових у Миколаївській області спостерігається у північній природно-кліматичній зоні (табл. 3), хоча це можна переважно пояснити більшими розмірами даної зони, яка нараховує більшу кількість адміністративних районів порівняно із іншими зонами. Проте природно-кліматичні та економічні умови найбільше сприяють виробництву зерна саме у північній зоні, про що свідчить щорічно значно нижчий показник собівартості виробництва зерна (табл. 4). Ціна реалізації зерна в даній підзоні дещо вища, ніж у інших, тому рентабельність виробництва зерна саме у північному районі області є найвищою.

Висновки. Миколаївська область має вдале географічне положення для розвитку і функціонування ринку зерна, адже річкове сполучення із Чорним морем надає області значних переваг. На сьогодні в області вже існує певна ринкова інфраструктура. Проте, багато питань залишаються невирішеними.

Зокрема, зі сторони держави для подальшого ефективного розвитку зернового ринку необхідно зосередитися на таких основних напрямках:

– створити ефективну систему податкового та митно-тарифного регулювання ринку зерна;

– створити систему моніторингу та прогнозу стану ринку, відшукування перспектив просування вітчизняного зерна та зерно продуктів на зовнішні ринки;

– вживання заходів, що стимулюють попит та пропозицію зерна;

– сприяти формуванню та функціонуванню інфраструктури ринку, вжити системних та програмних заходів щодо розвитку ринку зерна;

– вжити заходів захисту інтересів вітчизняних товаровиробників, особливо за здійснення експортної політики;

– посилювати науково-технічне та інформаційне забезпечення зернового ринку;

– забезпечити заходи формування прозорості ринку [4].

Основними тенденціями розвитку зернового ринку на найближчу перспективу буде: розвиток та домінування великих сільськогосподарських підприємств та агрохолдингів у зерновиробництві; концентрація сільгоспвиробництва; скорочення числа дрібних та середніх виробників зерна; зростання інтенсивності використання сільгоспугідь; використання нових технологій зерновиробництва; розвиток власної інфраструктури зберігання зерна товаровиробниками; домінування високорентабельної культури кукурудзи; вирівнювання сезонних коливань цін на зерно; чітка орієнтація на експортні ринки та пом'якшені форми державного регулювання у зовнішній торгівлі.

Список літератури:

1. Майстро С.В. Ринок зерна в Україні: сучасний стан та напрямки державного регулювання / С.В.Майстро, М.Г.Хірамагомедов // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/2/01.pdf>
2. Лавринчук О.В. Перспективи розвитку ринку зерна України / О.В. Лавринчук // [Електронний ресурс]: Режим доступу: www.magazine.faaf.org.ua/cjntent/view/1167/35/
3. Програма «Зерно України – 2015». – К.: ДІА, 2011. – 48 с.
4. Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 04.08.2002р. № 37-IV // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

Данильченко Р. В.

Николаевский национальный аграрный университет

ПЕРСПЕКТИВИ РАЗВИТИЯ РЫНКА ЗЕРНА В УКРАИНЕ И НИКОЛАЕВСКОЙ ОБЛАСТИ

Резюме

Рассмотрено современное состояние зернового рынка в Украине и Николаевской области. Проведен системный анализ зернопроизводства тай его перспектив по природно-климатическим зонам области. Проанализированы конъюнктуру современного рынка зерна, определены его дальнейшее развитие.

Ключевые слова: аграрный рынок, инфраструктура зернового рынку, зернопроизводство, продовольства безопасности, зерновая логістика.

Danilchenko R. V.

Mykolayiv State Agrarian University

GRAIN MARKET DEVELOPMENT PROSPECTS IN UKRAINE AND MYKOLAIVSKA REGION

Summary

Abstract. The current state of the grain market in Ukraine and Mykolaiv region. The systems analysis of grain production tie its prospects for the climatic zones of the region. Analyzed the situation of modern grain market, outlined its further development.

Keywords: agricultural market, infrastructure of the grain market, grain production, logistics of grain.